

İzzettin Çalışlar (1882-1951)

Orgeneral İzzettin Çalışlar, Kurtuluş Savaşı komutanlarından biridir. 1882 yılında Ataullah Bey ve Esmâ Hanım'ın altıncı ve en küçük çocuğu olarak Yanya'da dünyaya geldi. Ailesi 1431'de Yanya'nın Karaca Paşa tarafından teslim alınmasından sonra, Çorum'dan göç etmiştir. İzzettin Paşa, 1901 yılında Mühendishane-i Berrî-i Hümayûn'a girdi, 1903 yılında teğmen rütbesiyle mezun oldu. Aynı yıl Harp Akademisi'ne girdi. 1906 yılında Topçu Sınıfı ikincisi olarak kurmay yüzbaşı rütbesiyle Harp Akademisi'ni bitirdi. İsmet İnönü ve eski Genelkurmay Başkanı Abdurrahman Nafiz Gürman gibi isimler sınıf arkadaşları arasında yer alıyordu. İlk askerî görevi 17. Seyyar Jandarma Alayı 1. Batarya Komutanlığı ve 21. Alay 1. Tabur Komutan Vekilliği'dir. Rütbesi Kasım 1908'de kıdemli yüzbaşılığa yükseltildi. 31 Mart Olayında İstanbul'a gönderilen Hareket Ordusu'nun I. Mürettep Tümeni Kurmay Başkanlığı'nı yaptı (1909). Daha sonra İstanbul'daki yaşananları Ulus ve Vakit Gazetesi'nde yazdığı "31 Mart ve Mustafa Kemal" makaleleriyle anlattı. Bu makale 31 Mart Olayının birçok bilinmeyen yönünü ortaya koydu. Mustafa Kemal Paşa'nın Hareket Ordusu'ndaki önemli ve etkin rolüne geniş ve detaylı biçimde yer verdi. Nitekim bu gözlemlerin ordu içindeki en yakın tanık tarafından yazılmış olması, Mustafa Kemal Paşa'nın Hareket Ordusu içindeki yerini saptaması bakımından önemlidir. Yine bu makalede Mustafa Kemal Paşa'nın Hüseyin Hüsnü Paşa adına kaleme aldığı "Beyanname"nin tam metnini yayınladı. Her bakımdan önemli ve cesurca olan bu tarihsel beyanname "Tamim, Telgraf Genelge" külliyyatında yer almıyordu. Tarihsel beyanname II. Abdülhamit'in 33 yıl boyunca yasakladığı anayasa, istibdat, hürriyet ve insan hakları gibi kavramlara yer verildiği gibi, padişahın düşürüleceği de açıkça belirtiliyordu.

İzzettin Paşa daha sonra sırasıyla 3. Ordu 21. Alay'da, Üsküp 5. Kolordu'da Tabur ve Tümen komutanlıklarında bulundu. Balkan Savaşı için seferberlik ilan edildiğinde Ustrumca'daki 15. Nizamiye Fırkası'nda kolordunun talim ve terbiyesinden sorumluydu. 11 Eylül 1912'de Yanyalı Kevser Hanım'la evlendi. Evliliğinden Bedriye, Celal, Seniye ve Gündüz adlarında dört çocuğu dünyaya geldi. Balkan Savaşı süresince Fatih Redif Tümeni, 14. Nizamiye Tümeni kurmaylıkları yaptıktan sonra 7 Kasım 1913'te kıdemli yüzbaşılığa yükseldi. Yüzbaşı İzzettin Çalışlar savaşla ilgili cephede çeşitli notlar tuttu. Bu notlar "On Yıllık Savaşın Günlüğü Balkan, Birinci Dünya ve İstiklal Savaşları" adı ile yayımlandı, günlüğün Balkan Savaşları ile ilgili bölümüne "Yüz Yıl Sonra Balkan Savaşları" adlı kitapta dilde sadeleştirme yapılarak yeniden yer verildi.

Çalışlar'ın günlüğü Balkan Savaşları sırasında hükümetin İttihat Terakki ile ilişkisi, seferberlik ilan edildiği sırada ordunun içinde bulunduğu şartlar, Vardar Ordusu, 5. Kolordu, Komanova Meydan Muharebesi gibi önemli olaylara dair ayrıntılar vermektedir. Buna göre kolordular arasında şiddetli geçimsizlikler vardı, asker siyasetle uğraşmaktaydı, taburlarda asker sayısı son derece yetersizdi. Var olan askerler de son derece tecrübesiz, aynı zamanda talim terbiye bakımından eksik, her şeyden önemlisi disiplinsizdi. Günlüğün önemli bir özelliği Atatürk biyografisine yaptığı önemli katkılardır. Çalışlar, binbaşı ve yarbay rütbesi ile 22 Mart 1915'ten 5 Temmuz 1917'ye kadar yaklaşık iki buçuk yıl Mustafa Kemal Paşa'nın kurmay başkanlığını yapmıştır. Mustafa Kemal'in yaşamından bir kesiti aktaran bu günlük O'nun 1915-1917 dönemindeki yaşantısını kayıt altına alır. Nitekim günlükte Mustafa Kemal'in yaşantısı, hayat anlayışı, vazife anlayışı, astları-üstlerine karşı tutumu, halkla, mülki erkân ve İttihat Terakki ile ilişkisi, geleceğe dair düşünceleri, savaş, sevk ve idaresi gibi hayatının her alanına dair bilgiler mevcuttur.

Yüzbaşı İzzettin Çalışlar, Balkan Savaşı'nın sonuna kadar 5. Kolordu ile muharebelere katıldı. Pirlepe ve Manastır muharebelerindeki yenilgiler sonrasında birliğiyle Arnavutluk'a çekildi ve deniz yoluyla İstanbul'a dönüp Genelkurmay 3. Şube'de göreve başladı. Bu sırada Edirne Bulgar kuşatması altındaydı. 22 Temmuz 1913'te Edirne'nin kurtuluşunu

takiben, bu harekâta katılmış olan Fatih Redif Tümeni kurmayları arasına girdi. 1 Eylül 1913'te Yozgat Redif Tümeni'ne, 20 Aralık 1913 'te Nizamiye Tümeni'ne, 4 Mart 1914'te de Genelkurmay 3. Şube'ye atandı. 12 Nisan 1914'te rütbesi binbaşılığa yükseltildi, 9 Ağustos 1914'te Edirne Kalesi Komutanlığı Kurmaylığına atandı.

İzzetin Çalışlar I. Dünya Savaşı başlayıp genel seferberlik ilan edildiği sırada Genel Karargâh Harekât Şubesi'nde bulunuyordu. Kurmay Yarbay Mustafa Kemal Paşa'nın, kendisini 19. Tümen Kurmay Başkanı olarak yanına çağırması üzerine Çanakkale Cephesi'ne gitti ve 19. Tümen Kurmay Başkanı olarak vazifesine başladı (11 Mart 1915). Görevine Anafartalar Grubu Kurmay Başkanı olarak devam etti. Çanakkale Muharebelerinin sonuna kadar Arıburnu ve Anafartalar'da bulundu. Burada yaşadıkları ile ilgili olarak günlük tutmaya devam etti. Çalışlar günlüğünde Arıburnu, Conkbayırı ve Anafartalar bölgesinde yaşanan çatışmalar, gündelik hayat, cepheye gelen yerli yabancı ziyaretçiler ve komutanlar gibi daha birçok konu hakkında bilgi vermektedir. Günlüğün diğer önemli yanı kuşkusuz Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Kurmay Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın hemen her anına tanıklık etmiş olmasıdır. Mustafa Kemal Atatürk'ün Çanakkale Cephesi'ndeki günlerine dair ayrıntılardan, şarapnel parçasıyla ölümle burun buruna gelmesine ve kurtulmasına; komutanlarla olan ilişkisine ve cepheden ayrılma sebebine dair yaşananları kayıt altına almıştır.

Çanakkale Muharebelerinin başından sonuna kadar önemli görevlerde bulunmuş olan Orgeneral İzzettin Çalışlar, bu muharebeler bittikten sonra gerek askeri eğitim gerekse de Askeri Tarih açısından önemli birtakım konferanslar verdi. Özellikle bu konferanslarda Türk ordusu için yaşamsal bir öneme sahip olan 25 Nisan-1 Mayıs arasında yaşanan uzun mücadele anlarını anlattı; harp tarihi açısından değerlendirmelerde bulundu. Daha sonra bu anı ve gözlemlerini 1931-32 yıllarında Piyade Mecmuasında "Hücum" ve "Çanakkale Melhamesinden Bir Parça" adlı makalelerle gündeme getirdi. Çanakkale Muharebeleri ile ilgili olarak ilerleyen yıllarda da yazılar yazmaya devam etti. Örneğin Akşam Gazetesi'nde "Çanakkale'de 25 Nisan Günü" ve Vakit Gazetesi'ndeki "Atatürk'ün Hayatından Bir Yıldönümü: İkinci Conkbayırı Hücumu" önemlidir. Bu makalelerde Conkbayırı Muharebeleri ve Arıburnu'nda kazanılan tecrübeleri ayrıntılarıyla okuyucuya aktardı.

21 Şubat 1916'da Kafkas Cephesi'ne giderek, Mustafa Kemal Paşa'nın komuta ettiği 16. Kolordu'nun Kurmay Başkanlığı'na atandı. 14 Eylül 1916'da rütbesi yarbaylığa yükseltildi. 16 Haziran 1917'de 2. Ordu Kurmay Başkanlığı'na atandı. Bu cephedeki Bitlis ve Muş Muharebelerinde yine Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulundu.

15 Temmuz 1917'de İstanbul'a gelen Çalışlar, bir süre burada kaldıktan sonra 3 Ağustos 1917'de Harbiye Nezareti'nin görevlendirmesiyle Avusturya'ya gitti. İzonzo Cephesi'nde tatbikatlara katıldı, incelemelerde bulundu. Daha sonra tekrar Kafkas ve Suriye Cephesi'nde görev yaptı. Güneyde işgalin ilerlemesi, Yıldırım Ordularının yenilmesi ve Bulgaristan'ın ateşkes teklifiyle birlikte cephe çökünce, en son bulunduğu Adana'dan İstanbul'a gelmek üzere hareket etti (9 Kasım 1918). 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'ni izleyen günlerde İstanbul'da Genelkurmay 4. Şube Müdürlüğüne nakledildi.

İzzetin Çalışlar 1 Temmuz 1920'de Anadolu'ya geçişini takiben yarbay rütbesiyle Millî Mücadele'ye katılarak 23. Tümen Komutanlığı'na getirildi. Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa'nın (İnönü) komutasında bir yandan düzenli ordu kurma çalışmalarında diğer yandan muharebelerde görev aldı. Bu sırada üstlendiği önemli görevlerden biri Çerkez Ethem isyanının bastırılması oldu. İsmet İnönü, hatıralarında Çalışlar'ın kıymetli bir asker olarak bu olaylar karşısındaki rolünü şu satırlarla ifade eder: "...Ethem'in karşısında, en kuvvetli kumandanımı, İzzettin Bey'i bıraktım. ...İzzettin Bey'in Ethem'in tenkili için girişilen harekâta birinci derecede rolü vardır. Bundan sonra da her muharebede birinci derecede

rolü olmuştur.” Atatürk de Nutuk’ta benzer şeyler söylemiştir:

“... İzzettin Paşa, 11 Ocak 1921 öğlesinden 13 Ocak gece yarısına kadar devam eden şiddetli ve kritik çarpışmalar sırasında, süvari gruplarının da taarruza katılması zamanının geldiğini Genelkurmay Başkanlığı’na bildirmişti. Refet Paşa, Güney Cephesi’nden getirtmekte olduğu 8. Tümenin yetişebildiği takdirde, 14 Ocak’ta taarruza geçmek niyetinde olduğunu, birliklerine bildiriyordu. İzzettin Paşa, 11,12,13 Ocak günlerinde yalnız başına düşmanla savaştıktan sonra, akşam gün batarken yaptığı bir karşı taarruzla asileri yenerek kaçmaya mecbur etti. Refet Paşa, muharebeye seyirci kalmak suretiyle büyük bir fırsatı kaçırdı; Ethem’i ve kuvvetlerinin geri çekilmesine elverişli bir durum yarattı.”

23 Eylül 1920’de 61. Tümen Komutanlığı’na atandı. Bu görevle I. ve II. İnönü Savaşları’na katıldı; her iki savaşta da kritik görevler üstlenerek zaferin kazanılmasında önemli rol oynadı. 10 Ocak 1921’de rütbesi albaylığa yükseltildi. 4 Mayıs 1921’de Batı Cephesi’nde Birinci Grup Komutanlığı’na atandı; bu görevle Kütahya-Eskişehir Savaşları’nda ve daha sonra Sakarya Meydan Muharebesi’nde bulundu. Sakarya Meydan Muharebesi’ndeki hizmetleri, Başkomutan Mustafa Kemal Paşa’nın takdirini kazandı. Sakarya Zaferi’nden sonra 15 Eylül 1921’de I. Kolordu Komutanlığı’na atandı; ‘Büyük Taarruz’da ve ‘30 Ağustos 1922 Başkumandanlık Meydan Muharebesi’nde kritik görevler üstlendi. 26 Ağustos’ta başlayan muharebelerde Dumlupınar cephesini zorlayarak dağıtan komutanlardan biriydi. Afyon’un Çalışlar Köyü’nden başlayıp İzmir’e kadar sürdürdüğü muharebeler sırasında 1 Eylül’de Uşak’ı geri aldı. İsmet İnönü, İzzettin Çalışlar’ın ölümü üzerine 21 Ağustos 1951 tarihli Ulus Gazetesi’nde yayımlanan yazısında Kurtuluş Savaşı’ndaki yerine dair şunları söylemektedir:

“...Millî Mücadele’de İzzettin Çalışlar’ın hissesine daima en güç vazifeler düşmüştür. 1922 Büyük Taarruz’da İzzettin Çalışlar, bütün ordunun sol yanında Dumlupınar’a karşı hareket eden bir grubu kumanda ediyordu. Bu, müstakil bir vazife idi ve ancak bu vazifenin iyi yapılması, düşünülen büyük planın uygulanmasına imkân verebilirdi. Bu sebeple de İzzettin Çalışlar’ın Büyük Taarruz’un başarıya ulaşmasında vazife ve şeref hissesi, birinci derecede sayılır.”

İzzettin Çalışlar Kurtuluş Savaşı boyunca günlük tutmaya devam etti. Bu günlükler önce “İstiklal Savaşı Hatıratı” adı altında kaleme alındı ve Askeri Mecmua’nın 82, 83, 84, 85 ve 86 sayılarında yayınlandı. Bu günlükler torun İzzeddin Çalışlar ve Dr. İsmet Görgülü tarafından “Gün, Gün Saat Saat İstiklal Harbi’nde Batı Cephesi” adı ile dilde sadeleştirme yapılarak İş Bankası Yayınları arasında yeniden yayımlandı. Daha sonra “Atatürk’le İki buçuk Yıl” adlı eserle derlenerek meraklı okuyucusuna sunuldu. Bu yönüyle Çalışlar’ın günlüğü 1920-22 yılları arasında yaşanan Kurtuluş Savaşı’nın büyük muharebelerini bu savaşlarda kritik görevler üstlenmiş bir subayın tanıklığına dayandığından ve rapor niteliği taşımakta olduğundan son derece önemlidir.

31 Ağustos 1922’de rütbesi mirlivalığa (tuğgeneral) yükseltildi. Türk Ordusu’nun 9 Eylül 1922’de İzmir’e girişinde en önde İzzettin Çalışlar komutasındaki I. Kolordu vardı. Türk Ordusu’nun İzmir’e girişini takiben İzmir Askerî Valiliği’ne getirildi (13.09.1922). İzmir’de bulunduğu sırada Askeri Mahkeme Üyeliği’nde bulundu ve II. Dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi seçimlerinde 17 Temmuz 1923’te Aydın’dan milletvekili seçildi. 1923-1924 yılları arasında bu görevi yürüttü. Mustafa Kemal Paşa’nın ordu-siyaset ayrımını getiren kararı üzerine askerlik mesleğini tercih ederek 31 Ekim 1924’te milletvekilliğinden istifa etti.

25 Haziran 1925’te 3. Ordu Müfettişliği’ne atanan Çalışlar, 30 Ağustos 1926’da korgeneral, 30 Ağustos 1930’da orgeneral oldu. 22 Kasım 1933’te altı yıl boyunca görev yapacağı 2. Ordu Komutanlığı’na atandı. 1933 yılında

Sovyetler Birliği'yle ilişkileri düzenleme amacıyla kurulan heyette görev yaptı. Savaşlar içinde geçen askerlik hayatı boyunca, Osmanlı, Alman ve Avusturya-Macaristan İmparatorluklarının çeşitli nişan ve madalyalarına hak kazandı. TBMM tarafından "İstiklal Madalyası" ve takdirname ile ödüllendirildi. Bütün bu yıllar gerek yaptığı hizmetler gerekse de Cumhuriyet'in kurulma sürecinde devrimlerin en büyük destekçisi olarak, Atatürk'e çok yakın isimler arasında yer aldı. Bunun bir rneği büyük kızı Bedriye Hanım'ın Dr. Cevat Alpsoy'la evlilik töreninin 14 Eylül 1933 tarihinde Dolmabahçe Sarayı'nda bizzat Mustafa Kemal Paşa tarafından organize edilmesidir. Atatürk'ün hayatının son döneminde en çok uğraştığı meselelerden biri olan Hatay sorunu için yaptığı Adana-Mersin ziyaretinde yine 2. Kolordu Komutanı olarak Atatürk'ün yanındaydı.

20 Aralık 1939'da kendi isteği ile askerlik mesleğinden emekliye ayrıldı. 1939'da V. Dönem Aydın; VI. ve VII. Dönem (1940) Muğla; VIII. Dönem (1947) Balıkesir'den milletvekili seçildi. alışlar'ın Türkiye Büyük Millet Meclisi faaliyetlerinde, askerİ konular ayrıcalıklı bir yer teşkil ederken; iktisadi meseleler, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler gibi konularda vatandaşın hakkını gözetten bir tutum sergiledi. Özellikle Muğla milletvekilliği sırasında başta bayındırlık olmak üzere eğitim, sağlık, sngercilik gibi çeşitli sorunları Meclis'e taşıdı. Milletvekili seçildiği Aydın, Muğla ve Balıkesir illerini sık sık ziyaret etti. Bu ziyaretlerinde bölge halkı ile buluşarak halkın şikyet ve ricalarını dinledi; meclis gündemine getirdi.

20 Ağustos 1951'de İstanbul'da len Orgeneral İzzettin alışlar'ın cenazesi Edirnekapı şehitliği'nde toprağa verildi. Kabri daha sonra diğer İstiklal Savaşı komutanlarınınkilerle birlikte Ankara Devlet Mezarlığı'na nakledildi (25 Ekim 1988). Bazı zel eşyaları da ailesi tarafından burada kurulan mzeyeye verildi. İsmi bugün, Diyarbakır-Mardin karayolu üzerinde bir köprüde, İkinci İnönü Savaşı anısına Metristepe'de yapılan anıtlarda, İstanbul'da bir cadde ve sokakta, Uşak'ta bir lisede, İzmir'de bir ilköğretim okulunda ve Türk Silahlı Kuvvetleri'nin çeşitli tesislerinde yaşamaktadır. Torun İzzeddin alışlar ve Yetkin İşcen 2007'de Çanakkale Deniz Müzesi'nde İzzettin alışlar'ın fotoğraf ve kişisel eşyalarının sergilendiği "Kadrodan Biri" adlı sergiyi düzenledi. Sergi 2008 yılında İzmir Sabancı Kültür Merkezi ve Gelibolu Tarihi Karargâh Müzesi'nde tekrarlandı.

Derya GENÇ ACAR

KAYNAKÇA

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Akvaryum Yayınevi, İstanbul 2005.

BAYRAK, Melike, YURDAL, Mustafa Onur, "19. Tümen Kurmay Başkanı İzzettin alışlar'ın çeşitli Konferans ve Yayınlarında Conkbayırı Süngü Taarruzu", www.geliboluyuanlamak.com 2017.

BIYIKLIOğLU, Tevfik, "Emekli Orgeneral İzzettin alışlar", **Cumhuriyet**, 20 Ağustos 1951.

BORAK, Sadi, "31 Mart Vakasının ıkış Nedenleri zerine çeşitli Yorumlar ve Atatürk ve Hareket Ordusu zerine Orgeneral İzzettin alışlar'ın Bir Makalesi", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C 8, S 23, 1992, s.357-372.

ALIşLAR, İzzeddin, **Org. İzzettin alışlar'ın Anılarıyla Gün Gün, Saat Saat İstiklal Harbi'nde Batı Cephesi**, Haz. İzzeddin alışlar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2009.

ALIşLAR, İzzettin, "31 Mart ve Mustafa Kemal", **Vakit**, 15 Nisan 1940.

ALIşLAR, İzzettin, "31 Mart ve Mustafa Kemal", **Ulus**, 13 Nisan 1940.

ÇALIŞLAR, İzzettin, “Çanakkale’de 25 Nisan Günü”, **Akşam**, 25 Nisan 1942.

ÇALIŞLAR, İzzettin, “Atatürk’ün Hayatı’ndan Bir Yıldönümü: İkinci Conkbayırı Hücumu”, **Vakit**, 10,11, 12 Ağustos 1942.

GÖRGÜLÜ, İsmet, ÇALIŞLAR, İzzeddin, **On Yıllık Savaşın Günlüğü, Balkan, Birinci Dünya ve İstiklâl Savaşları (Orgeneral İzzettin Çalışlar’ın Günlüğü)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.

İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar**, Yay. Haz. Sabahattin Selek, Bilgi Yay., Ankara 2006.

İNÖNÜ, İsmet, “Orgeneral İzzettin Çalışlar”, **Ulus**, 21 Ağustos 1951.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk Çizgisinde Geçmişten Geleceğe (Atatürk ve Yakın Tarihimize İlişkin Görüşler, Araştırmalar, Belgeler)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2005.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi (1918-1938)**, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 2000.

Millî Savunma Bakanlığı, **Cepheden Meclise**, Millî Savunma Bakanlığı Yayını, Ankara 1999.

ÖZTÜRK, Kâzım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-II. Dönem (1923-1927)**, Cilt III, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara 1995.

SÜSLÜ, Azmi, BALCIOĞLU, Mustafa, **Atatürk’ün Silah Arkadaşları**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999.

TEKİN, A., Hande, “Org. İzzettin Çalışlar’ın TBMM’deki Faaliyetleri”, **Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S 9, Haziran 2021, s.359-378.

Türk İstiklâl Harbi’ne Katılan Tümen ve Daha Üst Kademelerdeki Komutanların Biyografileri, Genelkurmay Başkanlığı, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1989.

Yüz Yıl Sonra Balkan Savaşları, Haz. Mesut Yaşar Tufan, İzzeddin Çalışlar, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2012.

05/08/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/izzettin-calislari-1882-1951/?pdf=3552> adresinden erişilmiştir